

ÇAPAKÇUR KAZASI MÜDÜRÜ SÜLEYMAN BEY (1786-1873)

Yaşar BAŞ*

Öz

19. yüzyılın ortalarından itibaren idarî ve sosyal alanda, Osmanlı yenileşme düşüncesi oldukça geniş bir uygulama zemini bulmuştur. Taşra teşkilatı, bu dönemde yeniden yapılandırılmış ve kaza idaresi de ilk defa idarî birim olarak teşkilata girmiştir. Uygulama ile taşrada devletin kontrolünün arttırılması, haksızlıkların ve yolsuzlukların giderilmesi, idarî, malî, siyasî ve sosyal düzensizliklerin önlenmesi amaçlanmıştır. Bu yönde mahallî idarecilerden de beklentiler olmuştur. Ancak bu sırada mahallî güçlü ailelere mensup kimseler arasından seçilen kaymakamlar veya kaza müdürleri, genellikle eskiden beri sürdürüldükleri olumsuz alışkanlıklarını bırakamamışlardır. Taşra idaresinde yapılmak istenen değişiklikler dolayısıyla yaşanan problemler, 20. yüzyılın başlarına kadar bu konuda ulaşılmak istenen hedeflere yaklaşılmasını zorlaştırmıştır.

Söz konusu problemlerin benzeri Çapakçur Kazası örneğinde de görülmüştür. Bu dönemde görev alan Kaza Müdürü Süleyman Bey, 1830'lu yıllardan başlamak üzere yaklaşık kırk yıl boyunca Çapakçur bölgesinin idaresini üstlenmiştir. Ayrıca Meneşkut ve Genç kazalarında da müdürlük yapmıştır. Bu görevi yanında İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı'nın mütevelliliğini de yürütmüştür. Bu zat, Osmanlı öncesinden itibaren Çapakçur çevresinde öne çıkan Süveydi Ailesine mensuptur. Kişiliği ve uygulamaları ile Tanzimat Dönemi'nin problemleri mahallî idarecilerinden biri olmuştur. Vakıf mütevelliliği dolayısıyla bazı olumlu çalışmaları görülmüştür. Ancak kendisi, kardeşi, oğulları ve adamları ahalî ile oldukça fazla anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Usulsüz ve haksız uygulamaları dolayısıyla pek çok defa muhakeme edilmişlerdir. Bu durumları dolayısıyla Süleyman Bey 1863 yılında kaza müdürlüğünden alınmıştır. Kendisi, bir süre muhâkeme edilmiş, göz hapsinde kalmış ve bir yıl boyunca Harput'a sürgün cezası almıştır. Sürgünden sonra idarî görev alamamıştır, ancak vakıf mütevelliliğini sürdürmüştür. 1873 yılında ve yaklaşık 87 yaşında ölünceye kadar adamları ile birlikte ahalinin şikâyetçi olduğu faaliyetlerine devam etmiştir. Aşağıda onun hayat hikâyesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler, Çapakçur, Tanzimat Devri, Süveydi Ailesi, Kaza Müdürü Süleyman Bey, İsfahan Bey Vakfı

* Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. ybas.bingol.edu.tr
Orcid: 0000-0002-3275-6537
DOI: 10.53440/bad.1200606
Makale Türü: Araştırma Makalesi
(Makale Gönderim Tarihi: 07.11.2022-Makale Kabul Tarihi: 01.12.2022).
Atf Bilgisi: Baş, Y. "Çapakçur Kazası Müdürü Süleyman Bey (1786-1873)". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 95-122.

ÇAPAKÇUR DISTRICT MANAGER SULEYMAN BEY (1786-1873)

Abstract

The idea of Ottoman regeneration in the political and social spheres has gained widespread acceptance since the mid-19th century. During this time, the provincial organisation was restructured, and the district administration first became the organisation's administrative unit. This practice aimed to increase the control of the state in the provinces, eliminate injustice and corruption, and prevent administrative, financial, political and social irregularities. There were also expectations from local administrators for this area. However, at this time, the district governors or district managers selected from among the members of the strong local families could not leave the negative habits that they had been maintaining for a long time. It was difficult to approach the aims in this respect until the beginning of the 20th century due to the issues experienced as a result of the changes desired to be made in the provincial administration.

Çapakçur District experienced a similar set of issues. District Director Süleyman Bey, who served in this period, managed the Çapakçur region for about forty years, starting from the 1830s. He also worked as a manager in Meneşkut and Genç districts. In addition to this duty, he also served as the chairman of the board of trustees of the İsfahan Bey Mosque and its Zawiyah Foundation. This person is a member of the Süveydi family, which has come to the fore around Çapakçur since pre-Ottoman times. With his personality and practices, he became one of the problematic local administrators of the Tanzimat Period. Due to the trusteeship of the foundation, some positive works have been seen. However, he, his brother, his sons and his men had many disagreements with the people. They have been prosecuted many times for their irregular and unfair practices. Süleyman Bey was dismissed from the district directorate in 1863 as a result of his hostile attitude. He was tried in court, and was sentenced to exile to Harput for a year. He was unable to resume administrative duties after his removal. However, he remained a trustee of the foundation. He and his men persisted in their contentious activities until his death in 1873 at about 87. His life story was discussed in this study.

Key Words: Çapakçur, Tanzimat Era, Suveyd Dynasty, District Director Süleyman Bey, İsfahan Bey Foundation

Giriş

Osmanlı Devletinin yenileşme döneminde, taşra idaresinde bir disiplinsizlik ve kontrolsüzlük durumu ortaya çıkmıştır. Bu hal, taşra veya merkezî idare bakımından tartışmalı ve ciddi sorunlara yol açmıştır. Tanzimat dönemine gelindiğinde mahallî beylerce sömürülen, angarya yaptırılan ve zulm edilen halkın üzerindeki baskının azaltılması, huzurun sağlanması, vergi gelirlerinin artırılması ve devletin ayakta kalmasını temin ile taşra ve merkezî idarenin bağlarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ancak servetleri oranında vergi vermesi gereken, çıkarları zedelenen mültezim, voyvoda, sarraf ve vergiye bağlanan bazı çevrelerin muhalefeti nedeniyle bu uygulamanın yürürlüğe konulması kolay olmamıştır (İnalçık, 1964, s. 623-625). Buna karşılık, görevini kötüye kullanan veya rüşvet alan memurların yargılanması daha işler hale gelmiştir. Bütün vali, kaymakam ve kaza müdürleri denetlenmeye, başarılı olanlar ödüllendirilmeye, hatalı olanlar hakkında ise hukukî ve adlî işlemler yapılmaya çalışılmıştır (Torun, 2005, s. 26, 28).

Tanzimat Fermanını sahada uygulamak amacı ile eyalet yönetimlerinde yenilikler yapılmıştır. Temel idarî birim olarak sancaklar varlığını korumuştur. Fakat sancak idareleri kaymakamlara verilmiştir. Mart 1842 tarihinden itibaren sancak ile köy arasında idarî birim olarak ilk defa kaza statüsüne yer verilmiştir. Buna göre eyaletlere bağlı sancaklara kaymakam, yeni ihdas edilen kazalara, iyi huylu, halkın yararını kollayan, işbilir, becerikli ve mahallî eşraf-ı hanedandan müdürler atanmaya çalışılmıştır. Kaza müdürleri, seçimle belirlenmiş, valilerce merkezî idareye önerilmiş, uygun görülürse atanmış, yine valilerce görevlerinden alınabilmişlerdir. Ne var ki bunlar, belirlenen vergi oranından fazla vergi toplama, angarya iş yaptırma, halka yük olma gibi eski alışkanlıklarını devam ettirmek suretiyle pek çok haksızlık ve yolsuzluğa başvurmaktan geri kalmamışlardır (Torun, 2005, s. 34, 35, 42-45).

1864 vilayet kanunu ile taşra idaresinde görülen aksaklıkların giderilmesine çalışılmıştır. Bu kanunun eksik görülen yönlerini gidermek ve idarî reformların temel amacı olan merkezîyetçiliği güçlendirmek amacıyla 1871 yılında taşra idaresi yeniden düzenlenmiştir. Bu kanuna göre idarî taksimat, vilayet, liva, kaza, nahiye, köy şeklinde belirlenmiştir. Vilayet valinin, liva muhtarının, kaza kaymakamının, nahiye müdürünün, köy ise muhtarın idaresine verilmiştir (Torun, 2018, s. 429).

Osmanlı yönetiminin yeniden yapılanma düşünceleri, Anadolu'da veya başka bazı bölgelerde tam olarak uygulamaya konulamadığı gibi birçok karmaşıklık ve problemi de beraberinde getirmiştir. Mesela merkezden uzak

yerleşim birimlerinde yeni yapılanma tam olarak ikame edilememiştir. Mahallî güçlü ailelere mensup yöneticiler, halk üzerinde baskı kurmaya, keyfi ve zorba bir yönetim anlayışı ile idare etmeye başlamışlardır (Çapak, 2021, s. 66). Bu dönemde Çapakçur (Bingöl) ve çevre ilçelerde kaza müdürlüğü yapan Süleyman Bey'in de devrin tipik taşra yöneticisi örneğini yansıtmış olduğu anlaşılmaktadır.

1. Süleyman Bey'in Ailesi ve Kimliği

Süleyman Bey, Osmanlı öncesi ve devamında Çapakçur çevresinde söz sahibi ve etkin olan Süveydi Ailesine mensup idi. Aile üyelerinin pek çoğu, Osmanlı idaresi altında yurtluk ve ocaklık sancak olarak Çapakçur, Genç ve Hançuk çevresinde sancak beyliği yapmışlardı. Bunlardan en dikkat çekenleri, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında görev yapan Ahmed ve İsfahan beyler idi. İsfahan Bey, Çapakçur Livası beyi iken, Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1549 yılının sonlarına doğru öldürülmüştü. Bu süreçte Çapakçur'un idaresi, Süveydi Hanedanı dışından olanlara verilmeye başlanmıştı. Ancak sonraları bu uygulama gevşetilmişti. İsfahan Bey'in oğlu Maksud'un sancak beyi oluşu (A. {DVNS *MHM. d. nr. 1*, hüküm 101; A. {DVNS *MHM. d. 2*, hüküm 1461; *Şerefname*, I, 2013, s. 298) ve aynı aileden Süleyman Bey'e, 19. yüzyılda yurtluk ocaklık sancak beyi olarak Çapakçur ve çevresinde görev verilmesi bu durumu göstermektedir.

Süleyman Bey'in, Madrak Köyü'nde (Çeltiksuyu) ikameti, arazileri ve değirmeni vardı (*DŞSD*, 3691-1002b; Çapak, 2021, s. 65). Esas olarak Aşağı Çarşı (Çevlik) bölgesinde bir numaralı hanede mukim idi (*DŞSD*, 3748-89; Çapak, 2021, s. 75). En küçük oğlu Ali aynı hanede doğmuştu (*NFS. d. 27664*, s. 2). Bu zat daha sonra Şeyh Ali kimliği ile tanınmıştı (DH. MKT, 701/4). Süleyman Bey'in, ayrıca Yusuf, Hurşid, Mehmed adında dört üç vardı.

Süleyman Bey, kaza müdürlüğünün yanında, Abtor Köyü (İnallı Mahallesi) İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı ile Şeyh Berekât Vakfı'nın mütevelliliğini yürütmüştü (*DŞSD*, 3748-89; Çapak, 2021, s. 75). Görev süresi tamalandıkça beratı yenilenmekte idi. 1 Temmuz 1862 tarihli bir kayda göre, görevinin uzatılması için bu tarihte talepte bulunulmuş idi. Mütevellilik görevine binaen bu sırada "bey" sıfatı yerine, Süleyman Halife sıfatı ile birlikte kaydedilmişti ((*DŞSD*, 3695-89b). Aynı görevi dolayısıyla birkaç defa İsfahan Bey Camii'ni ve müstemilatını onarmayı da başarmıştı (*EV. d. 12663*, vr. 9a; 19407, s. 59; *EV. d.*, 14888, vr. 26b; Baş, 2022, s. 6 vd). 1872 yılında halen vakıf mütevellisi idi (*EV. d.*, 19407, s. 59). Anlaşıldığı kadarı ile vefatına kadar söz konusu görevini sürdürmüş idi. Hicri yıl hesabı ile seksen dokuz yaşında iken, (MVL,

480/141, 698/29) 6 Şubat 1873 tarihli bir gazete kaydına göre bu günlerde attan düşmek suretiyle vefat etmişti. Buna göre Süleyman Bey, miladi olarak tahminen 1786 yılında doğmuş ve 87 yaşında iken 1873 yılında vefat etmişti. (Atalay, 2007, s. 12; Ayrıca bkz. Demir, 2011, s. 30-34). Kendisinden sonra, İsfahan Bey Vakfının mütevelliliğini oğlu Yusuf Bey üstlenmişti. Bu durum, camiin girişine ekli tamir kitabesinde mevcut “himmet-i Mîr Yusuf ve Derviş ibn-i İsfahan Sene (h.) 1292 (m.1875)” ifadesinden anlaşılmaktadır. Kitabede kayıtlı Derviş Bey’in de aynı aileden ve vakıf mütevellilerinden olduğu anlaşılmaktadır (Baş, 2022, s. 348).

Mahallî olarak güçlü bir aileye mensup olan Süleyman Bey, Çevlik ve çevresinde belli bir varlığa ve güce ulaşmıştır. Bazen görevini kötüye kullanmış, ahalinin varlıklarını ele geçirmenin yollarını aramıştır. Madrak (Çeltiksuyu/Kılçadır) Köyü’nde bir tarafı başka bir şahsın değirmeni ile bitişik ve kendi adı ile bilinen bir değirmeni de işletmekle meşgul olmuştur. Bu vesileyle burada istihdam etmiş olduğu Muhammed bin Yusuf bin Abdullah, yapı tavanının Nisan 1858 tarihinde çökmesi sonucunda vefat etmiştir. Muhammed’in yakınları, bu nedenle Süleyman Bey hakkında davacı olmuşlardır (DŞSD, 3695-35; Çapak, 2021, s. 103). Bu değirmenin, 1862 yılında halen Süleyman Bey tarafından işletilmekte olduğu anlaşılmaktadır (DŞSD, 3695-102/103; Çapak, 2021, s. 103).

2. Kaza Müdürlüğü

Süleyman Bey, 1830’lu yıllardan itibaren Tanzimat esasları çerçevesinde Çapakçur, Genç, Meneşkut (Solhan) kazalarında müdürlük yapmıştır (MVL, 677/55). Onun kaza müdürlüğü ile ilgili bazı tespitlere göre, İstanbul’dan Diyarbakir Valiliğine gönderilen 20 Eylül 1851 tarihli bir emirname ile Savur Kazası Müdürü Abdullah Bey ve Çapakçur Kazası Müdürü Süleyman Bey’in görev yerleri karşılıklı olarak değiştirilmiştir. Ancak ahalinin ve bölge valiliğinin itirazları üzerine, adı geçen kişilerin mahallin hanedanından oldukları ve bölgelerini iyi bildiklerine dair gerekçelerle ilgili kararlar uygulanmamıştır (A. MKT. UM, 76/14). Bu konu daha sonra yeniden gündeme gelmiş, aynı şekilde sonuçsuz kalmıştır. Bu gelişmeyi müteakip 18 Şubat 1852 tarihli irade ile Çapakçur Kazası Müdürü Süleyman Bey’in görev süresi uzatılmıştır (İ. MVL, 230/7955).

Süleyman Bey, bu süreçte Göynük (Karlıova) Kazası müdürlüğünü de yürütmüştür. Vilayet sandığına 47.500 guruş karşılığını ödemek suretiyle Göynük Kazası’nın iltizamını üzerine almıştır. Ancak Ocak 1853 öncesinde Göynük Kazası’nın Erzurum’a bağlanması üzerine yapmış olduğu ödeme dolayısıyla bir mağduriyet yaşamıştır. Ocak 1853’te Diyarbakir Valisi Ali Rıza Paşa’ya göndermiş olduğu mektupta söz konusu mağduriyetinden bahset-

miştir. Bu vesileyle yaptığı ödemenin iadesini talep etmiş ve isteği kabul edilmiştir (A. MKT. DV, 192/78).

Süleyman Bey'in kaza müdürü olarak yer değiştirmesi konusunun bu yıllarda gündemde kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Mesela bir buçuk yıl sonra bu defa mahalline gönderilen 11 Ocak 1853 tarihli bir emir ile Piçar (Lice) Kazası Müdürü Mustafa Bey ve Süleyman Bey'in yer değiştirmesi konuşulur olmuştur (A. MKT. MVL, 59/77). Ancak ilgili vilayet valisinin 18 Ağustos 1853 tarihli yazısında, kaza müdürlerinin mahallî beylerden oldukları, karşılıklı görev değişiminin idarî düzeni bozacağı ileri sürülmek suretiyle bu düzenlemeye bir daha karşı çıkılmıştır (MVL, 261/36). Ne var ki, bu itiraz kabul görmemiş ve tayin işlemlerine devam edilmiştir. Bununla beraber, sancak idarelerince aynı itirazları içeren muhtelif yazışmaların İstanbul'a gönderilmesine devam edilmiştir. Nihayet, mahallî idarelerin ısrarı etkisini göstermiş, değiştirme işinin Meclis-i Vâlâ'da yeniden değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Tayin ile ilgili değerlendirmelerin ardından, Sadaret'in 26 Kasım 1853 tarihli yazısı ile mahallî taleplere olumlu cevap verilmiştir (MVL, 265/22; A. MKT. UM, 148/23).

Süleyman Bey'in becayiş suretiyle yerinin değiştirilmesi tartışılmakta iken, ona kapıcıbaşılık rütbesi verilmesi konusu da bu sırada söz konusu olmuştur. Süvari ve piyade muvazzaf askeri ile birlikte bizzat Anadolu Ordusuna katılıp Ruslar'a karşı savaşa katılmıştır. 28 Kasım 1853 tarihli padişah iradesi ile *hanedan-ı kadimden ve zaten erbâb-ı dirayet ve istikâmetden olarak şimdiye kadar memur olduğu hidemâtda hüsn-i hizmet ve gayreti meşhûd olmuş olan Süleymân Bey'e*, hizmetlerine mükâfât olarak Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı rütbesi verilmiştir (A. MKT. NZD, 105/64; İ. DH, 283/17797; 293/18452).

Kaza Müdürü Süleyman Bey'in görevinde devamı veya becayişi tartışılır olmakla beraber, Çapakçur Bölgesine başkalarının atanması da söz konusu olmuştur. Mesela Çapakçur Kazası'nın Muş Sancağı'na bağlı olduğu ve Kaza Müdürü Ali Ağa'nın memuriyeti terk ettiği sırada, 2 Ağustos 1860 tarihinde yerine Prizrinli Veysel Ağa atanmıştır (MVL, 600/72).

3. Kaza Müdürlüğünden Alınması, Muhâkemesi ve Mahkûmiyeti

Süleyman Bey, kaza müdürlüğü sırasında usulsüz, haksız ve çevresine korku salan uygulamaları ile tanınmıştır. Aynı nedenlerle ahali ile ilişkileri olumlu bir seyir izlememiştir. Hakkında pek çok şikâyetler yapılmış ve davalar açılmıştır. Onun ve yakınlarının hukuksuzlukları, Diyarbekir Eyalet Mahkemesine veya Sadaret'e ulaşan pek çok şikâyetin konusu olmuştur. Şikâyetlerin artması üzerine bağlı bulunduğu valilik görevinden alınmış ve adamları

ile birlikte Diyarbekir’de muhâkeme edilmiştir. Hakkındaki şikâyetler, kaza müdürlüğünden alınmasından sonra devam etmiştir. Kaza müdürlüğünü oldukça sahiplenmiş olacak ki, kendisinin ardından Çapakçur Kazası müdürlüğüne tayin edilen İbrahim Şükrü’yü korkutup başarısız veya etkisiz kılmak amacıyla taraftarlarının hükümet konağını basmalarını sağlamıştır. Bu baskın dolayısıyla yapılan ve oldukça uzayan tahkikat sonrasında Müdür Seyyid İbrahim Şükrü görevinden alınmıştır.

Mahallin valisi Mustafa Bey tarafından Sadaret makamına gönderilmiş olan 8 Haziran 1864 tarihli yazışmada, onun kaza müdürlüğü ve adamlarının hükümet konağını basması ilgili olarak *“otuz seneden beri Çapakçur’da müdür olub ve infisal etdikce kazayı bi’l-ihtilal kendüye lüzum gösterüb yine müdirligi tahsil itmiş olan Süleyman Begi Diyarbekir’e vusûlümde şikâyet ve üzerine sâbit olan cinâyet üzerine azl itmişidim. Mazbatası derdest-i takdimdir. Bu defa kendüye lüzum göstermek üzere tahrikat-ı müruriyesine mebni üç yüz kadar Ekrâd, müdir-i lâhık İbrahim Efendiye cebren tard eylediklerinden ve bir iki zabtiyeyi dahi paralamış olduklarından Süleymân Bey ve oğulları burada habs ile kethüdâımız Emîn Ağa üç aza ve zabtiyeler ve iki yüz nefer-i âmmla gönderildi. Müdir (İbrahim) dahi îade olundu. Ahd-ı karîbde eşhâs-ı merkûme celb ile muhâkemelerine bakılacağını ihtâr iderim”* şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. İşlemiş olduğu suçlar dolayısıyla görevden alınmış ve hapsedilmiş olan Süleyman Bey’in, oğullarının ve yakınlarının yakın zamanda muhâkeme edilecekleri bildirilmiştir (MVL, 677/55).

Bu arada gelişen olaylar ve açılan soruşturma dolayısıyla açığa alınan Kaza Müdürü İbrahim Bey’in Divan-ı Ahkâm-ı Adliyeye göndermiş olduğu yazıda Süleyman Bey’in tutumu şöyle izah edilmiştir: Benden önce uzun süreden beri Çapakçur asıllı Süleyman Bey görev yapmıştı. Fakat onun döneminde gelir getiren birçok işletmenin harap ve işlevini kaybettiklerini müşahede ettim. Bunlar arasında bulunan boyahaneyi ve çiriş madenlerini yeniden faaliyete geçirdim. Bu fabrikaları mükemmel bir şekilde işletmek suretiyle Devlet-i Aliye’ye senelik on bin kuruşluk gelir sağladım. Bu gelişmeleri kıskanmaya başlayan Süleyman Bey, ikide bir hükümet konağını basıyor, eşyalarımı zarar veriyor ve mallarımı zorla ellerimden alıyordu. Onun adamlarının uygunsuz hareketleri dolayısıyla çektiğim sıkıntılara rağmen hiçbir suretle teslim olmadım, ama iktidarsızlığım ileri sürülerek azledildim (MVL, 691/67; Ayrıca bkz. Demir, 2011, s. 32, 33).¹

1 Eski Kaza Müdürü İbrahim Bey hakkında da muhtemelen Süleyman Bey’in ve adamlarının yönlendirmesi ile haklı veya haksız şikâyetler de yapılmıştır. Bunlardan birinde Çapakçur Nahiyesi Muşek Köyü (Evciler Köyü) ahalisinden Mahmud Efendi ibn el Hac-Hüse-

Anlaşılan o ki, işlemiş olduğu suçları dolayısıyla Süleyman Bey'in görevden alınmasını müteakip, onun yakınları ve taraftarlarınca çevrede çıkarılan huzursuzluklar, ahaliyi ve idareyi oldukça meşgul etmiştir. Mahallinden gönderilen bazı yazışmalarda Süleyman Bey'in taraftarlarından olup bazı olaylara karışan kimselerin Palu, Harput veya Erzurum taraflarında gizlenmiş oldukları bildirilmiştir. Merkezî idareye gönderilen 22 Haziran 1864 tarihli mazbataya göre, Süleyman Beyin oğlu Yusuf'a ait "müdürü kovun" emrini veren yazısının Çapakçur çevresindeki adamlarına ulaştırılması üzerine, Çapakçur Müdürü İbrahim Bey'in konağına saldırı gerçekleşmiştir. Yazı, eski Nâib Molla Mahmud tarafından Çapakçur'a ulaştırılmıştır. Nâib ile birlikte şehre gönderilmiş olan Molla İsmail, Halil Ağa ile diğer Halil, Hatib, Selim ve Molla Ramazan, söz konusu saldırıyı organize etmişlerdir. Bu baskın sırasında Tapu Kâtibi Osman Efendi'nin konağına hücum eden diğer oğlu Mehmed'in de olayda katkısı olmuştur. Olayın faillerinden olup yakalanan otuz bir kişinin sorgulaması yapılmıştır.

Bu arada gönderilen başka bir mazbataya göre, Süleyman Beyin hizmetkârı Selim'in Diyarbekir'den getirmiş olduğu bir pusula üzerine, kaza müdürlüğüne baskın ile ilgili olarak bu müdürü istemediğimizi gösterelim ama bunu nasıl yapalım konusunu görüşmüşlerdi. Daha sonra Süleyman Bey'in cami önündeki taşlarının üzerinde oturup çağırılmış oldukları taraftarlarının toplanmasını beklemişlerdi. Süleyman Beyin oğlu Yusuf Bey, burada müdürü istemediklerini söylemek suretiyle adamlarını baskına teşvik etmişti. Bu olayların ardından yapılan inceleme sırasında, Süleyman Bey'in taraftarlarının Çevlik Köyü (Aşağı Çarşı bölgesi) ve çevresindeki köylerden ona destek olmak üzere toplamış oldukları paraya el konulmuş ve bu para vilayet sandığına teslim edilmiştir. Süleyman Bey'in lehine Hristiyan ve Müslüman ahalinin yazı hazırlamaları için yapılan baskılar engellenmeye çalışılmıştır. Elebaşı olup suçu sabit görülen Naib Mahmud ile Derviş bin Hamid, Hatib, Selim, Süleyman Bey'in Katibi İsmail ve kasaba ileri gelenlerinden Halil Ağa cezalandırılmışlardır (MVL, 694/12).

Kaza müdürlüğü sırasında gerçekleştirmiş olduğu haksızlıklar dolayısıyla Süleyman Bey, Diyarbekir Vilayeti'nde muhâkeme edilmiştir. 4 Şubat 1865

yin Efendi, Sâbık Müdür İbrahim Ağa'da değeri yüz kuruş olan beş adet tam yüzlük altunu bulunduğu iddiası ile alacağını talep etmiş ve beş adet tam yüzlük mecdiye altınının adı geçen Mahmud Efendi'ye teslimi için İbrahim Ağa'ya tenbihde bulunulduğuna dair 27 Eylül 1864 tarihli bir ilam hazırlanmıştır. (DŞSD, 3713-11; Çapak, 2021, s. 129). Ayrıca 1 Ekim 1865 tarihli bir yazışmaya bakılır ise bu sırada Kaza Müdürü İbrahim Bey, kazayı iyi idare edememesi dolayısıyla görevlerinden azledilmiş ve yerine Bitlis kazası eski müdürü Yusuf Kemal Bey tayin edilmiştir (MVL, 711/58).

tarihinde gönderilen dosyası Meclis-i Vâlâ'da incelenmiş, Meclis'in, 14 Mart 1865 tarihinde Sadaret'e gönderilen kararı üzerine, ilgili vilayetlere aşağıdaki minvalde ferman yazılması bildirilmiştir (MVL, 698/29). Buna göre, Çapakçur ve Meneşkud (Solhan) kazaları eski müdürü Süleyman Bey'in görevinden alınış süresine kadar yapılan muhasebesi sonucunda, kazanın muhtelif gelir kalemleri dolayısıyla üzerinde 85.950 guruş zimmeti kalmıştır. Söz konusu tutar teslim alınıp miri sandığına aktarılmıştır. Meclis-i Vâlâ'da suç sabit görülmüş, iki sene müddetle rütbe ve memuriyete nail olmamak ve 27 Mart 1865 tarihli emri ali ile başlamak üzere, sürgün tarihinden itibaren bir sene müddetle Harput'ta sürgün ve mahkûmiyet cezası verilmiştir. Ceza süresinin sonunda saliverilmesi önerilmiştir. Söz konusu karar ve talep, 27 Mart 1865 tarihli padişah iradesi ile ilgili vilayetlere tebliğ edilmiş ve uygulanmaya başlamıştır (MVL, 471/71; Demir, 2011, s. 32, 33).

Süleyman Bey'in oğlu Hurşid Bey, 3 Mayıs 1865 tarihli bir dilekçe ile Sadaret'e başvurmak suretiyle babasının Harput'a sürgün kararı ile ilgili padişah iradesinin bir suretini talep etmiştir. Onun talebinden yirmi gün sonra, 27 Mart 1865 tarihli padişah iradesinin bir sureti, 23 Mayıs 1865 tarihli bir yazının ekinde kendisine gönderilmiştir (MVL, 471/71).

Hurşid Bey'in söz konusu talebinden bir gün sonra Sadaret'e göndermiş olduğu 4 Mayıs 1865 tarihli bir dilekçesine bakılırsa, Çapakçur Kazası eski müdürü ve kazanın eşraf-ı hanedanından olan Süleyman Bey'in açığa çıkan zimmetinden dolayı bir sene müddetle ailesiyle birlikte Harput'a sürgün edilerek memleketlerinden çıkarılmıştı. Çapakçur'da kendilerine yardım edecek kimseleri kalmamasına binaen oradaki emlaki ve emvali perişan olmuştu. Ona göre, babası bazı kötü niyetli kişilerin garazıyla Diyarbekir meclisince iki ay göz hapsinde muhâkeme edilmiş, ayrıca dokuz ay kadar mahkûm tutulmuştu. Bu nedenle babası ve ailesi hakkında haksızlığa yol açan iki aylık muhâkeme ve dokuz aylık tevkif süresinin bir yıllık sürgün süresine eklenmesi ve ailesinin memleketine dönmeye izin verilmesi gerekliydi.

Hurşid Bey'in, Süleyman Bey'in mahkûmiyetine dair talebi, Meclis-i Vâlâyı Ahkâm- Adliye'de yeniden görüşülmüştü. Sonuç olarak Süleyman Bey'in muhâkemesi sırasında geçen sürenin, tevkif müddetinden düşülemeyeceği, bir yıllık sürgün cezasının Harput'a sürgün tarihinden başlamış olduğu ve cezasını tamamlaması tabii ise de ailesinin kendisi ile birlikte sürgün edilmesinin pek haksızca bir şey olduğu, bu duruma binaen Süleyman Bey'in ailesinin memleketlerine iadesi yönünde karar alınmıştı. Bu karar, 17 Mayıs 1865 tarihli padişah emri ile ilgili vilayetlere tebliğ edilmişti (MVL, 471/35).

Yukarıdaki tespitlere bakılırsa, Süleyman Bey 1864 Mayısının başlarında kaza müdürlüğünden alınmış olmalıdır. Amid Mahkemesi'nin 16 Haziran 1864 tarihli bir ilamında ondan "eski müdür" olarak bahsedilmesi bu tespiti doğrulamaktadır (DŞSD, 3704-92; Çapak, 2021, s. 127). Buna göre Süleyman Bey, görevden alınarak ailesinin ileri gelenleri ile birlikte Diyarbekir'e götürülmüştür. İki ay kadar göz hapsinde, dokuz ay kadar ayrıca mahkûmiyet altında tutulmuştur. Hicri tarih itibariyle toplam on bir ay süresince Diyarbekir'de kalmıştır. 27 Mart 1865 tarihli emr-i âli üzerine, bir yıllık sürgün cezasını çekmek üzere Harput'a gönderilmiştir.

Süleyman Bey'in oğlu Hurşid Bey, Sultan Abdülaziz'e hitaben yazmış olduğu 28 Temmuz 1865 tarihli bir başka mektubu ile yetmiş yaşını aşmış, hasta ve yatağa mahkum olan babasının saliverilmesi talebinde bulunmuştur. Ancak bir defa daha isteği kabul görmemiştir. Bu konuda daha önce kendisine bir sureti gönderilmiş olan 27 Mart 1865 tarihli emr-i ali kaydına göre "*Çapakçur ve Meneşkut kazaları önceki müdürü Süleyman Bey'in (görevi dolayısıyla) seksan beş bin dokuz yüz elli gurus sarf-ı zimmeti tespit edilmiş olması dolayısıyla -her ne kadar bu zimmeti ödenmiş ise de- adı geçenin nefiy tarihinden itibaren iki sene müddetle matrûd olmak yani rütbe ve me'muretiyete nail olmamak üzere bir sene müddetle Harput'a nefiy ... ve hitâm-ı müddetinde tahliye-i sebili*"nin kararlaştırılmış olduğu bildirilmiştir (MVL, 484/48; Ayrıca bkz. Demir, 2011, s. 38-40).

Söz konusu cezalandırma süresi ve tahliyesi hakkında Süleyman Bey'in de talepleri ve saliverilmesi halinde bir huzursuzluk çıkarmayacağına dair bazı taahhütleri olmuştur. 3 Eylül 1865 tarihli bir dilekçesinde, "*şu müddet zarfında muris olan hal-i ıztırâbımdan gayrı zaten çakerleri müsinn ve ihtiyar ve seksen yaşında bulunduğum hasebiyle alîlül'-vücûd ve âciz ve dermânda kalarak ve diğer hâl-i perîşânımla berâber hatta bir hizmetkârın kayd-ı idâresinden mütehayyir bulunub ve müddet-i muayyenimiz (cezamız) dahi bir cüz-i vakit kalmış...*" olduğundan bahisle saliverilmesini talep etmiştir. Talebi ilgili bürolarda değerlendirilmiş, mahkûmiyetine dair 27 Mart 1865 tarihli kaydına yeniden işaret edilmek ve sürgün süresinin emr-i ali kaydının çıktığı tarihten geçerli olduğu bildirilmek suretiyle talebin kabul edilemediğine dair 15 Eylül 1865 tarihli bir cevabi yazı gönderilmiştir (MVL, 480/141, 698/29).

Süleyman Bey'in ve oğlu Hurşid'in taleplerinin reddedilmesinin ardından bu defa Harput Valisi'nin söz konusu sürgün ve ceza süresinin tamamlanması ile ilgili aynı yönde bir talebi gerçekleşmiştir. Harput Valisi'nin 9

Aralık 1865 tarihli arizasında, bazı suçları dolayısıyla yedi aydan fazla bir zamandan beri Harput'ta sürgün bulunan Süleyman Bey'in hanesi kimse-siz, kendisi yaşlı, hasta ve kış vakti burada sefil ve perişan bir halde bulunması dolayısıyla merhamete layık olduğu bildirilmiştir. Ayrıca sürgün öncesinde Diyarbekir'de mahpus tutulmuş olduğu süre mahsup edilmek suretiyle salıverilmesine dair Süleyman Bey'in başvurusunun Sadaret Müsteşarlığına gönderilmiş olduğundan bahisle yeniden müzaheretle bulunulmuştur. Bu iltimas talebi üzerine, daha önce yapılmış olduğu gibi, Süleyman Bey'in cezası hakkındaki 27 Mart 1865 tarihli padişah emrine dikkat çekilmiştir. Bu tarihten itibaren bir yıl süreyle Harput'ta ikamete memur edilmiş olduğu yeniden tasrih edilmiştir. Cezasının tamamlanmasına az bir süre kalmış olduğu, ancak sürenin dolmasından sonra salıverilmesi gerektiğine işaret edilmek suretiyle 24 Ocak 1866 tarihinde ilgili yazıya cevap verilmiştir (MVL, 717/37).

Kısaca ifade edilecek olunursa, Çapakçur Kazası eski müdürü olup devlet malını zimmetinde bulundurmuş olduğu tespit edilmiş olan Süleyman Bey, ailesi ile birlikte Harput'a sürgün edilmiştir. Ancak ailesine mensup olanların memleketlerine iadesi ile ilgili talepler üzerine, onların sürgün edilmesinin usulsüz olduğu kararına varılmıştır. Bu nedenle de memleketlerine iadele-ri kabul edilmiştir. Bu isteğin kabul edilmiş olduğuna dair 17 Mayıs 1865 tarihli padişah fermanı ilgili mahallere gönderilmiştir. Bu gelişme üzerine aile mensuplarının dönüşlerine izin verilmesi halinde olumsuz bir girişim-de bulunmayacaklarına dair mahallî idarece kefaletleri alınmıştır. Fakat bu konuda bir tikanıklık yaşanmış ve bir sonuca ulaşılamamıştır. Mahallin valisi Mustafa Paşa'dan bu konuda bir cevap alamadığına binaen, Harput Valisi'nin Sadaret'e göndermiş olduğu 9 Temmuz 1865 tarihli bir yazıda, aile üyelerinin dönüşlerine izin verilmesi kararının neticelendirilmesine dair taleplerin sonucu hakkında bilgi istenmiştir.

Harput Valisi'nin talebinden yaklaşık on beş gün sonra bu defa Hurşit Bey tarafından Sadaret'e hitaben yazılan 25 Temmuz 1865 tarihli ve aynı içerikli bir dilekçe ile padişah emrine rağmen vilayet valisinin izni olmaması dolayısıyla memleketlerine dönemedikleri, buna binaen yaşamış oldukları perişanliğin giderilmesi talepleri yenilemiştir. Her iki başvuru Meclis-i Vâlâ'da yeniden incelendikten sonra, ailenin kuvvetli kefalet vermesi karşılığında kararın icra edilmesi yönünde Vali Mustafa Paşa'ya 22 Ağustos 1865 tarihli bir şukka gönderilmiştir (MVL, 711/86).

4. Süleyman Bey Hakkında Ahali Tarafından Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Tanzimat Devrinde Çapakçur Kazasının müdürlüğünü yürüten Süleyman Bey ile mensubu olduğu aile üyelerinden bazı şahısların uygulamaları, Tanzimat dönemi taşra ahali ve yöneticilerinin yaşadığı ya da yaşattığı problemlere örnek oluşturmuştur. Süleyman Bey, ünü Çapakçur çevresini aşan, payitahta rahatça ulaşabilen, otoriter, maddi menfaat konusunda hak ve hukuku önemsemeyen, çaresiz insanları, ailesinin mensuplarını, mahkemeleri ve idare adamlarını kendi hesapları istikametinde zorlayabilen güçlü ve etkili bir idareci olarak tanınmıştır. Kazada, bölgede ve hükümet merkezinde, ahali ve idare heyetinden güçlü destekçileri bulunduğu gibi, karşıtları da olagelmıştır. Konumu dolayısıyla Süleyman Bey ile bazı mahallî/merkezî idareciler, ahali ve ailesinin ileri gelenleri arasında çatışma, huzursuzluk ve davalasma halleri söz konusu olmuştur. Onun ve adamlarının, bazı kimseleri sürgüne gönderme, zorla çalıştırma, öldürme, rüşvet ile mahkeme üyelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme, adamları vasıtası ile darp, tahıl ürünü, hayvan, para ve değerli eşyalara el koyma, gasp etme, hırsızlık yapma gibi gayri hukukî faaliyetleri, söz konusu anlaşmazlıkların yaşanmış olmasına yol açmıştır (Çapak, 2021, s. 66).

Aşağıda, Süleyman Bey ve yakınları hakkında yapılan ancak bir kısmı asılsız çıkan şikâyetler ile bu şahısların ahali ile yaşamış oldukları anlaşmazlıklara dair bazı olaylara işaret edilmiştir. Bu şikâyetler ve açılan davalar, kaza müdürlüğü, Şeyh Berekât Vakfı ve İsfahan Bey Vakfı'ndaki görevleri sırasındaki uygulamaları ile ilgilidir. Tespit edilebilen dava ve şikâyet örnekleri, bu nedenle bir kaç başlık altında toplanmıştır.

4.1. Kaza Müdürlüğü Sırasında Yapılan Şikâyetler

Süleyman Bey'in kaza müdürlüğü sırasında ve sonrasında, kendisi, aile üyeleri, taraftarları veya karşıtlarınca gerçekleştirilen usulsüz uygulamalar, onun görevden alınmasına esas olan gerekçeleri oluşturmuştur. Davalar, onun müdürlükten alınmasından sonra artarak devam etmiştir. Ahalinin veya mahallî idare mensuplarının bir kısmı Süleyman Bey'in yanında, diğer bir grubu karşısında yer almışlardır. Bu durum, bazı haksızlıklara veya yolsuzluklara yol açmıştır. Eski zabıtlardan Sadullah Bey'in, onun kaza müdürlüğü sırasında, "Süleyman Bey'in hizmetkârısın" diyerek Çapakçur Kazası ahalisinden Hasan bin İsmail'i haksız yere Diyarbekir'e sürgün ve haps ettirmesi bu kabilden bir haksızlık olmuştur. Hasan Efendi, bu duruma itiraz

etmiş, söz konusu haksızlığın giderilmesi amacıyla Amid Mahkemesi tarafından ilgili mahallere 6 Nisan 1847 tarihli bir ilam gönderilmiştir (*DŞSD*, 3803-7; Çapak, 2021, s. 72).

Bu konuda elde edilen belgelere bakılır ise, kaza müdürlüğü sırasında Süleyman Bey'in pek çok haksızlığa yol açmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle pek çok şikâyetin hedefi olmuştur. Bu kabilden bir olay dolayısıyla hazırlanan 24 Kasım 1850 tarihli bir resmi yazıya göre, Erimli Köyü'nden Sipahkar Ağası Yusuf'u haksız yere katil ve idam etmiş olan Süleyman Bey, maktulün ailesini sefil ve sahipsiz bırakmıştır. Gizli kalmış olan bu olayı ihbar eden Yeni Cami Mahallesi sakinlerinden Şeyh Hasan, durumun tahkiki amacıyla Diyarbakir'e celbedilmiştir (MVL, 201/36).

Sonuçsuz kalan iki dava konusu ise Süleyman Bey'in para ve hayvan gaspı ile zorla alıkoyarak çalıştırma konusu ile ilgilidir. Bunlardan ilki ile ilgili iddiaya göre Süleyman Bey, Mart 1859'da aşar adı ile Metan (Balpınar) Köyü ahalisinden İsa bin Muhammed'den nakden yedi yüz kırk guruş almış idi. Ayrıca bu kişiyi cebren elli gün kadar Meneşkut (Solhan) Nahiyesi'nde istihdam etmiş idi. Bu sırada kısırağının da helak olmasına sebep olmuştu. Adı geçene kişi, bu iddiaları yanında ölmüş olduğunu ileri sürdüğü hayvanın eciri mislini ve yedi yüz kırk guruşu halen Kaza Müdürü Süleyman Bey'den talep etmişti. Ancak yeterli delil sunamadığı gerekçesi ile davacının talepleri sonuçsuz kalmış Mart 1861 tarihli karar ile isteği reddedilmişti (*DŞSD*, 3695-38; Çapak, 2021, s. 105).

Benzer konulu ikinci iddiaya göre Süleyman bin Sincar, iki sene önce Zikti Nahiyesi Döşmalan Köyü'nden (Çaytepe Köyü mezarısı) Girekos oğlu Edek'in kısırağını gasp ettirmişti. Fazlaca yağ yükletip Diyarbakir'e göndermiş olduğu kısırağı ölü bir tay doğurmuştu. Bu nedenle Süleyman Bey tarafından zararının tazmin edilmesini talep etmiş idi. Ancak yeterli delil sunamaması nedeniyle Edek'in davası, 18 Nisan 1864 tarihinde reddedilmiş idi (*DŞSD*, 3704-42; Çapak, 2021, s. 120).

Çapakçur'da önemli bir figür olarak karşımıza çıkan Süleyman Bey, bir başka girişiminde "amcaoğlu Haso bin Mehmed'i kılıç ile darb etmiş ve yaralamışsın" diyerek Besni Nahiyesi Çakallı Köyü'nden Hüseyin bin Ali bin Mustafa'dan haksız yere bin guruş almış idi. Söz konusu paranın iadesi talebiyle açılan dava üzerine, karşı tarafa dört yüz guruş ödemesi şartı ile Süleyman Bey ve davacı taraf 24 Nisan 1864 tarihli karar ile anlaşmışlar idi (*DŞSD*, 3704-43; Çapak, s. 66).

4.2. Kaza Müdürlüğünden Ayrıldıktan Sonra Yapılan Şikâyetler

Süleyman Bey'in hakkındaki şikâyetler, kaza müdürlüğünden ayrılmasından sonra devam etmiştir. Bu sıradaki şikâyet konuları, abluka, haneye tecavüz, mala el koyma, fazladan vergi talebi veya kamu malını yağma gibi gasp çerçevesinde kalan konulara daırdır. Bu şikâyetlerden bir kısmı, Süleyman Bey'in kaza müdürlüğü sırasındaki haksız uygulamaları ile ilgilidir. Diğer bir kısmı ise daha sonraki faaliyetleri hakkındadır. Bu şikâyetlerin bir kısmı ise, Süleyman Bey'den bir süre sonra Çapakçur Kazası müdürlüğünü üstlenen Yusuf Kemal Bey tarafından yapılmıştır. Bununla beraber Süleyman Bey, diğer bir kısım şikâyetlerin ardından tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Ancak onun hakkındaki şikâyetlerin yarısı yeterli delil sunulmaması dolayısıyla kabul görmemiştir. Şikâyet sahiplerinin bir kısmının bu sırada karşıtlık duygusu ile hareket etmiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Ancak Süleyman Bey hakkında açılan davalardan bir kısmının reddedilmiş olması, haklılığı muhtemel olan ancak davaları benzer gerekçelerle reddedilen kimseleri rahatsız etmiştir. Halin vahameti halk arasında hissedilmiş ve bazen bu kararlara şüphe ile bakılmasına yol açmıştır.

Söz konusu dava örneklerinden birine göre, Çapakçur Kazası Eski Müdürü Süleyman bin Sincar Bey, beş sene önce Merkin (?) Köyü ahalisinden Hüseyin bin Haydar bin Abdullah'ı hapsedip mallarına el koymuş idi. Daha sonra vefat etmiş olan bu şahsın varisleri, kaydedilen haksızlığı dolayısıyla Süleyman Bey'i Dersaadete şikâyet etmişler idi. Süleyman Bey davacının talebini kabul etmiş ve 16 Haziran 1864 tarihli karar ile toplam üç bin beş yüz guruş ödemesi şartı üzerine anlaşmışlar idi (*DŞSD*, 3704-92; Çapak, 2021, s. 127).

Başka bir davaya göre Süleyman bin Sincar Bey, her biri için on birer ölçek buğday tohumu vermek suretiyle Çapakçur Kazası'na tabi Garib Köyü'nde mevcut tapulu iki tarlasını Hasan bin Hüseyin ile Hüseyin bin Hadi'ye kiralamıştı. Süleyman Bey tarafından görevlendirilen Zulfo bin Benze bin Abdullah, bu kişilerce işletilen tarlalardan elde edilen hâsılatı almak için görevlendirilmişti. Bu şahıs, söz konusu hak edişi almış ancak Süleyman Bey'e teslim etmemiş idi. Süleyman Bey, hasılatın teslimini talep etmiş idi. Ancak Hasan ve Hüseyin'in tekrar ödemeye cebr olunmasının meşru ve iltifata şayan olmadığı yönündeki karar ile bu talep reddedilmiştir. İlgili karar, 16 Şubat 1865 tarih ilam ile kesinleşmiştir (*DŞSD*, 3713-42; Çapak, 2021, s. 132).

Diğer bir dava, Ermeni milletinden Tomas veledi Kirkos tarafından açılmıştır. Reddedilen bu davaya göre, Lice Kazası Tuzla Köyü ahalisinden To-

mas, dört sene Madrak (Kılçadır veya Çeltiksuyu) Köyü'nde ve sekiz sene Muşık (Evciler) Köyü'nde ikâmet etmiş idi. Senelik vergisini Lice Kazası'nın vergi sandığına ödemişti. Çapakçur Naibi Hüseyin Efendi, Süleyman bin Sincar Bey'in emriyle kendisinden ayrıca vergi talep etmiş idi. Yapılan muhâkeme neticesinde, ancak iddiasını ispat edememesi dolayısıyla bu kişinin talebi kabul edilmemiş, ilgili karar 1 Nisan 1865 tarihli ilam ile Sadaret'e bildirilmişti (*DŞSD*, 3713-59; Çapak, 2021, s. 136).

Süleyman Bey'in devlete ait eşyalara da el koymuş olduğuna dair iddialar da ileri sürülmüştür. Mahkemece yeterli delil ve dayanaktan yoksun görülen bu şikâyetler, Çapakçur Eski Müdürü Yusuf Kemal Bey tarafından yapılmıştır. Yusuf Kemal Bey bin Mustafa'nın iddiasına göre, Çapakçur Müdürlüğü yapmakta olduğu H. 1283 / M. 1866 senesi içinde görevi gereği Simsor (Ekin-yolu) Köyü'ne gitmiş idi. Derviş ve Halil adlı şahıslar, bu sırada kendisine olan garazına binaen Süleyman ibn Sincar Bey tarafından kendi konağına gönderilmiş idi. Bu kişiler, şahsına ve devlete ait birçok eşyaya el koymuşlar idi. Yusuf Kemal Bey'in şikâyetine karşılık, davasını ispat etmede yetersiz kalması, Süleyman Bey'in de bu girişimi bütünüyle inkârı dolayısıyla dava reddedilmiş ve asılsız iddiası dolayısıyla davacı uyarılmış idi. Dava sonucuna dair karar, 18 Haziran 1867 tarihli ilam ile sonuçlanmış idi (*DŞSD*, 3691-106, 3713-59; Çapak, 2021, s. 136, 142).

Yaptıkları ile Çapakçur ahalisi üzerinde adeta kâbus haline gelen Süleyman Bey, ailesine mensup olan kişiler ile de sorunlar yaşamıştır. Bu kabilden bir olayda rol oynayan Süleyman Bey, Madrak Köyü'nde (Kılçadır/Madrak/Lotan) mukim kardeşi Ömer Bey ile İsmail oğlu Said Ağa'nın tapulu tarlalarına el koyarak yoncalarını gasp etmişti. Ancak yapılan şikâyet ve karşılıklı muhâkemenin ardından Süleyman Bey ile aynı aileden olan davacıları arasında H. 1284 / M. 1867 senesinde anlaşma sağlanmış idi (*DŞSD*, 3691-1002a; Çapak, 2021, s. 143).

Köylerin ablukaya alınması suretiyle zorla fazladan vergi alınması faaliyetleri bu sırada rastlanan uygulamalar arasında idi. Bu usulsüzlüklere muhatap olanlardan biri de Simsor Köyü'nde mukim Ermeni Keşiş Etam oğlu Erakil olmuş idi. Madrak Köyü ahalisinden Süleyman Bey ibn Sincar Bey'in adamları, üç ay boyunca abluka altında tutarak onun köyden çıkmasını engellemiş, bu suretle baskı kurmak suretiyle fazladan öşür almışlardı. Etam'ın dair şikâyeti ve Süleyman Bey'in zimmetini kabul etmesi üzerine dava kapatılmış idi. Bu karara dair ilam 15 Mayıs 1867 tarihinde hazırlanmış idi (*DŞSD*, 3691-1002b; Çapak, 2021, s. 144).

4.3. İsfahan Bey Vakfının Mütevelliliği Dolayısıyla Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Süleyman Bey, uzun süre İsfahan Bey Vakfı'nın mütevelliliğini yapmıştır. Bu sırada vakfın mülklerinin korunması tespiti ve tescili hakkında mücadele etmiştir. Bu göreviyle ilgili en erken tarihli tespit 1844-1845 yıllarına aittir. Bu tarihlerde tutulan vakıf muhasebesine göre Süleyman Bey ve müşterekleri, İsfahan Bey Camiinde küçük çaplı bir onarım yaptırmışlardır (*EV. d*, 12663, vr. 9a). Cami girişindeki kitabeye göre bu onarımlar, Çapakçur Kazası Müdürü ve Vakıf Mütevellisi Süleyman bin Sincar tarafından 1262/1846 ve 1271/1854 yıllarında tekrarlanmıştır. Ayrıca H. 1287/1870-1871'de bir onarımı daha gerçekleştirmiştir (*EV. d*, 19407, s. 59). Farklı zamanlarda bu onarımların tekrarlanmış olması kuvvetle muhtemeldir

Süleyman Bey'in İsfahan Bey Vakfı'na ait mülk arazilerinin korunması ve gelirlerinin toplanması hususundaki uygulamaları 1860'lı yıllarda başlayıp ölümünden sonra 1912 yılına kadar şikâyet ve dava konusu olmuştur. Vakıf mütevellisi olarak o da hukukî yollara başvurmuş ve nihayetinde ahalinin vakıf mülklerle ilgili itirazlarının mahkemelerce reddedilmesini sağlamıştır (Baş, 2022, s. 350 vd).

Söz konusu şikâyetlerden biri 1861 yılında yapılmıştır. Çapakçur Nahiyesi Çevlik Köyü'nden bazı kimselerin iddiasına göre, İsfahan Bey Zaviyesi Mütevellileri Muhammed Çavuş bin Hamid ile müşterek müteveli Süleyman Bey, arazi memuru Muhammed Efendi ile birlikte Abtor Köyü ve çevresindeki mülk olmayan vakıf arazilerde köylülerin ziraat yapmasını engellemişlerdi. Ayrıca vakıf arazilerin öşrü olarak kırk üç bin dört otuz beş kuruşlarına el koymuşlardı. Ayrıca Muhammed Bey, bu arazilerin vergisi yanında mülkiyetinin de kendi üzerlerine olduğunu ileri sürmüştü. Fakat bu talep, 24 Temmuz 1861 tarihli mahkeme ilam ile reddedilmişti. Köy ahali bu ilama göre ahalinin mağduriyetinin giderilmesini talep etmişti.² Söz konusu ilama hukukî mücadeleyle karşılık veren Süleyman Bey ise, şikâyet konusu arazilerin vakfa ait olduğunu gösterir bir temlikname almayı ve bunu tescil ettirmeyi başarmıştır. Bu tescilde, 1550 tarihli tapu icmal defterinin Abtor Köyü ile ilgili kısmında, *Abtor Karyesi'nin on üç bin altı yüz seksen dokuz (53686 olmalı)*

2 ... Abtor Karyesi toprağında kâin malûmu'l hudûd yüz elli keyl-i Çapakçur'i tohum istiab ider çend kitâ tarla ve mezkûr Abtor Karyesi (İnalı Mahallesi) hududu haricinde cânibi kiblesinde vâki kezâlık malûmu'l hudûd tahminen otuz keyl-i Çapakçuri tohum istiab ider çend kitâ tarla ve taraf-ı garbisinde Çevlik Karyesi'nde dahi kezâlık malûmu'l hudûd tahminen yigirmi keyl-i Çapakçuri tohum istiab ider çend kitâ tarlalar... (*DŞSD*. 3695-55; Çapak, 2021, s. 63).

akçe yazı ile mülkiyetine mülknâme-i hümâyun ve vakfiyetine vakıfnâme şerâ-yiti meşhûn-ı ibrâz olduğu deyu tahrîr-i defter olunmuş bulunmasına dair kayıtlar önemli bir etken olmuştur. Fakat aşağıda anlaşılacağı üzere bu durum vakıf idaresi ile ahali arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirmiştir (DŞSD, 3695-55; KKA, TD, 309, vr. 9b; Söylemez & Demir, 2010, s. 298; Demir, "2014, s. 44-47; Çapak, 2021, 106, 107; Baş, 2022, s. 353, 354).

2 Mayıs 1903 tarihli bir arzıhal kaydında Süleyman bin Sincar Ağa ile oğulları Hürşid ve Şeyh Ali'nin, İsfahan Bey Vakfı ile ilgili bazı olumsuz faaliyetlerinden söz edilmiştir. Buna göre, Vakıf Mütevellisi Süleyman Bey in vefatından yıllar sonra bin dokuz yüzlü yılların başında, vakıf idaresi ve ahali arasında İsfahan Bey'in vakıfları ile ilgili itirazlar ve şikâyetler yeniden şiddetlenmiştir. Bir kısmı vakıf evladından olanların karşılıklı şikâyetleri ile ilgili bu şikâyetlerden birinde, *Çapakçur kazasında ceddimin inşa-gerdesi olan cami-i şerif ve zaviyenin mahlûl olan nısf-ı mütevelliliğini müteneffizandan (sözü geçen ileri gelenlerden) olan Süleyman bin Sincar Ağa hile ve desîse ile uhdesine tevcih itirdiği muahharan (daha sonra) tezahür iderek (ortaya çıkarak) nısf-ı mezkûr (yarım hisse) cânib-i evkâfdan zabt ve idâre olunmuş olduğu halde bu kerre merkûmun oğulları Şeyh Ali ve Hürşid beyler kendi uhdelere tevcih etdirmeğe çalışmakda olduklarından bahisle bazı ifâdât ve müstedyâtı hâvi İsfahan Bey bin Emir Abdal soyundan Derviş bin İsmâil Hakkı mühriyle (4 Safer 1321/2 Mayıs 1903 tarihli) bir arzıhal vasıtası ile Dâhiliye nezaretine şikâyet ve talepte bulunulmuştur. Vakfedenin neslinden İsmail Hakkı oğlu Derviş'in şikâyeti, gereği icra edilmek üzere, kazanın bağlı olduğu Bitlis Valiliği'ne bildirilmiştir (DH. MKT, 701/4; Baş, 2022, s. 356).*

Benzer şikâyetler daha sonra da devam etmiş; yaklaşık dokuz yıl sonra, İsa Bey oğlu Hüsnü ve yetmiş iki arkadaşı tarafından 15 Nisan 1912 tarihli ve iki sayfalık bir dilekçe ile Bitlis Vilayeti'nin Çapakçur Kazası'nda bulunan İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı olan arazinin genişletilerek yedi köy ve mezranın vakfa dâhil edildiğine dair Maliye Nezaretine itirazda bulunulmuştur. Bu itiraza göre, Bitlis Vilayeti'nin Genç Sancağı'na mülhak Çapakçur Kazası'nın Abtor Köyü'nde İsfahan Bey tarafından inşa edilmiş cami ve zaviyesine ait vakıf arazisinin Bey Değirmeni, Bey Bağı, Bey Çiftliği, güneyden Koçı Deresi, İlanlı Çayırı, Umumi yol, Taşlı Dere, Köşyan Mezrası ve akar su ile sınırlı olduğu 955/1548 tarihli vakıfnamesinde (VGMA. EV. d, 582, 582/2, s. 528, Sıra. 404) belirlenmiş idi. Daha önce ahaliyi öldürme, sürgün ve zulmü ile meşhur eski kaza müdürlerinden müteveffa Süleyman bin Sincar ve Mehmed bin Hamid adlı şahıslar, aynı zamanda vakıf mütevellisi oldukları sırada, sahtekârlık yaparak ilgili fermanları tahrif ettirmiş-

ler ve 1280/1863 tarihli bir vakfiye nüshası (ilmühaber) düzenlemişlerdi (Bkz. KKA, TD, 309, vr. 9b; Söylemez & Demir, 2010, s. 298; Demir, 2014, s. 46-47; Ek. 2). Bu suretle vakfın arazisini genişleterek Abtor adı ile bilinen köyün sınırları dâhilinde bulunan Bey Çiftliği, güneyi Koçı Deresi, İlanlı Çayırı, Umumi yol, kuzeyi Hasan Kulı Kömü, batısı Taşlı Dere, Kütyan Mezrası, doğusu akar su ile çevrili yedi mezrayı vakfın sınırları dâhilinde göstermişlerdi. Ancak bu sırada Hasan Kulı Kömü'nü desise ile vakfa ilave etmişlerdi. Esas vakfiyenin incelenmesi halinde Kösyen Mezrasının da Kütyan adı ile vakfa kaydedilmiş olduğu ileri sürülmüştü. Bu sahtekârlık sayesinde Çevlik Kasabası ile Yekmal, Gayd, Kadran, Kuru Dere, Topalan, Mirzan ve Kasıman adlı köyler vakıf arazilere dâhil edilmişti. İnceleme halinde bu durumun anlaşılacağına dair İsa bey oğlu Hüsnü ve arkadaşları tarafından ihbarda bulunulmuştu. İsfahan Bey'in ölümünden sonra zürriyeti kesilmişti. Vakfın arazileri, vakıf mülk değil, öşri vakıf arazisi statüsünde idi. Kendisinden sonra camii ve zaviyesinden bir iz kalmamıştı. Ancak ahali tarafından kasabanın yeni yerinde aynı adla bir cami yaptırılmıştı. Bölgede daha önce liva, kaza ve nahiye idaresini üstlenmiş *müteveffâ Süleyman bin Sincar ve Muhammed bin Hamid*, camiin mütevelliliğini ele geçirmişlerdi. Süleyman Bey daha sonra bu camiye yeniden inşa (tamir) etmek suretiyle evlâd-ı vakıf kimliğini takınmıştı. Para kuvvetiyle adı geçen mezraları, köyleri veya arazileri müteveli olarak kendi adına vakfa kaydettirmişti. Böylece vakfın tahmis bedelini Süleyman Bey ve hissedarları almıştı. Onun ölümünden sonra, on beş seneyi aşkın bir zamandan beri söz konusu vergi gelirlerini adamları almakta idi. Ayrıca o sırada Diyarbekir Şeriye Mahkemesinden görülen dava neticesinde bu köylerin miri araziye ait olduğuna karar verilmişti. Ancak bu karara rağmen, Süleyman Bey'in ardından gelen adamları sebebiyle hak sahiplerine mülkname ibraz edilememişti. Bu nedenle devletin vergi gelirine de zarar verilmişti. İlgili kişiler Diyarbekir, Harput, Palu ve Çapakçur mahkemelerine başvurup para gücü ile bu arazilerin mülkiyet tescili görülmüştür ibaresini kayıtlara eklemişler ve bu suretle bir hayli araziye ele geçirmişlerdi. Defter-i Hakani tapu kayıtlarından elde etmiş oldukları bilgilere göre, bu araziler miriye ait olmalıydı ve öşrünün devlete ödenmesi, dört bin nüfusu aşkın 500 haneli kasaba ve yedi köyün bu haksızlıktan kurtarılması gerekiyordu (Baş, 2022, s. 356).

İsa Bey oğlu Hasan, Tahir Bey oğlu Süleyman ile birlikte 73 kişi tarafından 15 Nisan 1912 tarihinde ileri sürülen iddialar ve talepler hakkında malumat elde edilmek üzere kasabanın bağlı olduğu Bitlis Defterdarlığı Genç Sancağı Muhasebeciliğinden bilgi istenilmiştir. Buradan gönderilen 6 Ağus-

tos 1912 tarihli cevabi yazıda, Vakıf Mütevellisi İsmail Bey'in elinde mevcut 955 tarihli vakfiye, h. 1280 tarihli ferman ile Diyarbakir, Mamuratülaziz, Bitlis, Palu ve Çapakçur şeriyeye sicillerinde kayıtlı ilamların ve fermanların incelendiği, ihbarın hilaf-ı hakikat olduğu beyan edilmiştir. Konu, Evkaf Nezareti ve Defteri Hakani Nezareti gibi nezaretlere de bildirilmiş, kayıtları incelenmiş, davanın temyizi amacı ile mahkeme kararı Meşihat'a aktarılmıştır. Nihayetinde, vakıf arazilerin mülkiyetine dair iddiaların asılsızlığına, itirazların hilaf-ı hakikat olduğuna karar verilmiştir. Maliye Nezareti, 21 Ekim 1912 ve 1 Şubat 1913 tarihli aynı minvaldeki müzekkereler ile sonucu Sadaret'e bildirmiştir (ML. EEM, 962/31; MF. MKT, 1154/29, 48; 1162/69; Baş, 2022, s. 356, 357).

Aynı dönemde, İsfahan Bey Vakfına ait Abtor Köyü'ndeki (İnallı Mahallesi'nin bir kısmında mevcut) arazilerin vaktiyle tahrif ve yedi büyük köyün vakfa dâhil edilmesi suretiyle mağdur edildiklerinden bahis ve üzerinde ekim yaptıkları arazinin miri arazi olarak kabul edilmesi talebiyle Bandyoyan Kiğork ve sairleri tarafından diğerlerine benzer bir şikâyet telgrafı Sadaret'e çekilmişti. Konunun tahkiki için Sadaret tarafından 15 Temmuz 1912 tarihinde Maliye Nezareti'ne bir tezkire gönderilmişti. Yeniden yapılan tahkikatın ardından yaklaşık bir yıl sonra 20 Temmuz 1913 tarihinde verilen cevapta daha önceki şikâyetler dolayısıyla birkaç defa incelenmiş olan konunun aslının olmadığı tekrar karara bağlanmıştır (BEO, 4062/304640; ML. EEM, 1005/11; Baş, 2022, s. 356, 357).

5. Süleyman Beyin Yakınları Hakkında Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Süleyman Bey'in yakınları veya adamları arasında kardeşi Ömer ile oğulları Yusuf, Hurşid, Mehmed ve Şeyh Ali'nin etkili, nüfuz sahibi ve çekilen kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Ahali ve bazı mahallî idarecilerin dava başvurularında, Süleyman Bey'in yanında özellikle kardeşi Ömer, oğlu Yusuf ve Hurşid beyler öne çıkmışlardır. Yusuf Bey, babasının destekçisi ve bizzat organize edici olarak pek çok olayda rol oynamıştır. Yazışmalarına bakılırsa meslek itibarıyla hukukçu olması muhtemel Hurşid Bey, daha çok babasının İstanbul'daki hukukî ve resmi işlemleri ile ilgilenmiştir. Üçüncü oğlu Mehmed ise, ailesinin yanında bazı faaliyetlere karışmış, ancak biraz geride kalmıştır. (Bkz. Çapak, 2021, 85). En küçük oğlu Şeyh Ali'nin de bazı olaylara karışmış olduğu anlaşılmaktadır (DH. MKT, 701/4; Baş, 2022, s. 356).

5.1. Kardeşi Ömer Bey Hakkında Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Aşağıda görülen birkaç olaydan anlaşıldığına göre, Ömer Bey ve adamlarının, hırsızlık, gasp, rüşvet ve hak edilen işçilik ücretini ödememe gibi hukuk dışı girişimleri görülmüş idi. Bu faaliyetleri dava konusu olduğunda bazen suçları sabit görülüyor ve tazminata mahkum ediliyorlardı. Davaların bir kısmında ise, kendilerini kurtarıyorlardı. Ancak hırsızlık, gasp, rüşvet gibi suçları sabit görüldüğü takdirde iade veya tazminat kararı veriliyor, bunun dışında şahıs veya kamu hukuku açısından mesela mahkûmiyet veya başka bir ceza takdir edilmiyor idi. Buraya kadar incelenen pek çok olay için geçerli olan bu uygulama, o günkü uygulama ve adalet anlayışı bakımından nasıl karşılanıyordu? Aşağıda bahsedilen davalara bakılır ise, sonuç itibariyle bunlarla ilgili kararlarda bir eksiklik söz konusu idi. Herhalde bu durum, belgelerden anlaşıldığı kadarı ile haksızlıkların karşılıksız kalması, suça karşı caydırıcılıkta yetersizlik, adalete güvensizlik, ahali arasında huzursuzluk gibi pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmekte idi.

Bahsedilen çerçevede gerçekleşmiş olaylardan anlaşıldığına göre, Süleyman Bey'in kardeşi Ömer Bey'in de halka karşı baskı, zorlama, keyfi ve usulsüz uygulamalara girişmiştir. Ömer Bey, mesela h. 1262 yılındaki bir yolculuk sırasında bu kabilden bir uygulamaya başvurmak ve adamı Hüseyin'i kullanmak suretiyle Beşiri'nin Telmis Köyü'nden birkaç eşeği çaldırılmış idi. Yolda binek olarak kullanmış oldukları merkepleri, Batman Çayı yakınlarında iki yüz guruşa satmışlardı. Dava sonucunda, Hüseyin'in suçu sabit görülmüş, ancak Ömer Bey bu suçlamalardan kurtulmayı başarmıştı. (*DŞSD*, 395-100; Çapak, 2021, s. 65).

Ömer Bey'in bir başka vukuatı, rüşvet almakla ilgilidir. Bu olayda Ömer Bey, yüz yirmi guruş muadili bir adet yüzlük Mecidiye altını ve yirmi guruş değerindeki bir Gazi altını karşılığında Madrak Köyü (Çeltiksuyu/Kılçadır) ahalisinden Mehmed Şakir bin Abdi'nin oğlunun askerlik kurası ile ilgili defterden çıkarmayı vaad etmiş idi. Mehmed Şakir de bu parayı Ömer Bey'e teslim etmiş, ancak vadetmiş olduğu konuda olumlu bir sonuç elde edilememişti. Mehmed Şakir, kendisinden haksız yere alınan paranın iadesi için dava açmış ve talebi kabul edilmişti. Nihayetinde, 28 Aralık 1864 tarihli ilam ile Ömer Bey'in parayı iadesi kararı tebliğ edilmişti (*DŞSD*, 3713-27a; Çapak, 2021, s. 129).

Ömer Bey'in bir vukuatı da bekçilik yaptırmış olduğu kimsenin ücretini ödememiş olmasıdır. Teyrek Köyü (Gümüşlü Köyü)ahalisinden Selim bin Yu-

suf'un, hizmetinde dört ay bekçilik yapması karşılığında hak edip alamamış olduğu altı yüz kuruşun Ömer Bey tarafından ödenmesi yönündeki 28 Aralık 1864 tarihli ilam emrinin konusu bu haksızlığa bir örnek teşkil etmektedir (*DŞSD*, 3713-27b; Çapak, 2021, s. 130).

Söz konusu usulsüzlüğe benzer iki uygulamada ise, Ömer Bey'in bir gasp faaliyeti söz konusu olmuştur. Ancak Ömer Bey, bu davalardan birinde temize çıkmış, diğerinde suçlu görülmüş ve tazminata mahkûm edilmiştir. Bunlardan birincisinde ileri sürülen iddiaya göre Ömer Bey, Garib Köyü'nden Selim bin Seyyid Ahmed'i zorlamak suretiyle üç yüz seksen altı buçuk gurusunu ve bir miktar buğday ve darısını almış idi. Ancak adı geçen kişi, yeterli delil sunamadığından 8 Şubat 1865 tarihli ilam ile davası reddedilmişti (*DŞSD*, 3713-46a). İkinci olayda ise, Ömer Bey'in adamları, Selim'in on iki buçuk Çapakçur kilesi buğdayı ve üç buçuk kile arpasını gasp etmişler idi. Selim'in şikâyeti kabul ile alınanların Ömer Bey tarafından karşılanması yönünde 3 Mart 1865 tarihli ilam emri çıkarılmıştı (*DŞSD*, 3713-46b; Çapak, 2021, s. 134).

5.2. Süleyman Bey'in Oğlu Yusuf Bey Hakkındaki Şikâyetler ve Açılan Davalar

Süleyman Bey'in oğlu Yusuf Bey, babasının mahpusta olduğu 20 Haziran 1864 tarihinde yüz elli kadar adamı ile birlikte Çapakçur'a bağlı Nakşan Köyü'ne³ saldırmış idi. Muhtemelen babasının durumu dolayısıyla kin tutmakta olduğu köylülere ait değeri elli kuruşluk on keçi, elli kuruşluk kırk koyun, on beş kuruşluk yirmi kuzu, iki yüz kuruşluk olan iki öküz, yüz kuruşluk iki inek, yedi yüz kuruşluk bir kısrak, yüz kuruşluk bir merkep, yüz kuruşluk dört halı, altmış kuruşluk iki çuval ve bir hurç, yüz kırk kuruşluk olan büyük bir kilim, altı yüz kuruşluk bir tüfek ile bir kılıç ve bir sini(tepsi), yüz elli kuruşluk bir kazan, elli kuruşluk bir su kabı, otuz kuruş üç eğer, otuz ölçek kırmızı darı, yaklaşık kırk kuruşluk yirmi beş parça ot, beş kuruşluk yirmi çuval saman, ayrıca beş kuruştan yirmi kom yaprak, Abdulkadir isimli şahsın malından beş yüz kuruşluk bir doru at, üç yüz kuruşluk on beş parça ot, ellişer kuruş kıymetinde iki batman yağ, elli kuruşluk on çuval saman, yüz kuruşluk yirmi kom yaprak, on ölçek kırmızı darı, Arab'ın malından iki yüz kuruşluk iki inek, iki yüz elli kuruşluk birer öküz, elli kuruşluk dört keçi

3 Nakşan Karyesi: Bölge halkı arasında ismini Nakışlı Mehmet Bey'den aldığı rivayet edilen ve H. 1281 / M. 1864 tarihinde köy statüsünde olan Nakşan, Bingöl merkeze bağlı Gilbe (Çiçekdere), Geylan (Sancaklı), Beron (Alibir), Qeraj (Ağaçyolu), Kortew (Çukurca), Sirin (Kartal), Çaller, Dereğazan köyleri ile Merkot mezarlarından oluşan bölgeyi ifade etmektedir (Öğretmen Seyfettin Çintay'dan naklen, Çapak, s. 125, dipnot. 401).

ve koyun ile kırk kuruş nakit akçeye haksız yere, zorbalıkla ve baskıyla el koymuştu. Ahaliye ait büyük ve küçükbaş hayvan, çift, kümes ve binek hayvanları, mutfak ve sergi eşyası, zahire, gıda malzemesi, silah, hayvan yemi ve nakit para olmak üzere, toplam tutarı sekiz bin dokuz yüz otuz guruşu bulan gasp edilmiş varlığı adamlarına dağıtmış idi. Ancak Yusuf Bey'in bu faaliyeti karşılıksız kalmamış, köylülerce açılan dava ve muhâkemesi sonucunda, 14 Temmuz 1864 tarihli ilam emri ile tazminata mahkûm edilmiş idi (*DŞSD*, 3704-64;Çapak, 2021, s. 123). Onun babası dolayısıyla bir organizatör olarak karışmış olduğu diğer olaylar yukarıda ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

5.3. Süleyman Bey'in Oğlu Hurşid Bey Hakkında Yapılan İdari Uygulamalar

Süleyman Bey'in ölümünden sonra, onun yakınları hakkındaki şikâyetlere devam edilmişti. Buna dair bir kayda göre, Kaza Kaymakamı Hüseyin Rüşdü Efendi,⁴ mirî malını zimmetine geçirdiği iddiasıyla Süleyman Bey'in ikinci oğlu Hurşid Beyi birkaç gün hapiste tutmuştu. Bu olay dolayısıyla kardeşi Yusuf Bey tarafından padişaha hitaben 13 Temmuz 1891 tarihli bir şikâyet mektubu sunulmuş ve bu mektupta kaza idaresi hakkında bazı talepleri olmuştu. Ona göre kaza müdürü Hüseyin Rüşdü ve Mutasarrıf Mustafa Paşa, kardeşine, ailesine, evine ve mal varlıklarına karşı ön yargılı, kasıtlı, haksız ve kanunsuz uygulamalarda bulunuyordu. Çapakçur ahali, Kaymakam Hüseyin Rüştü Efendi ve Liva Mutasarrıfı Mustafa Paşa tarafından büyük bir baskı görmekte, haksızlığa, cebir ve istibdada uğramakta, dikkate alınmamakta ancak şikâyetçi olmaktan da korkmakta idiler. Liva Mutasarrıfı Mustafa Paşa, görünüşte hayvan vergisinin tespiti amacı ile yapılan sayım için kazada çadır kurmuştu. Mensubu oldukları aileye karşı hiç de iyi niyet beslemiyor idi. Mutasarrıf, ailenin itibarını, iktidarını ve haysiyetini halkın arasında düşürmek suretiyle kendilerini silmek ve ortadan kaldırmak istiyordu. Hüseyin Rüştü Efendi ise, suçlanabileceği uygulamalarını kardeşi Hurşid Bey'in üzerine atmak suretiyle intikam almanın peşinde idi. Çapakçur halkına karşı, altı yüz seneden beri muhafaza etmiş oldukları hanedanlarının şeref ve haysiyetini

4 Daha önce Muhacirin İdaresi Mektubî Kalemî Mümeyyizi olan Hüseyin Rüşdü Efendi, 4 Ocak 1890 tarihinde Bitlis Vilayeti Genç Livası'na bağlı Çapakçur Kazası'na, iktidarsızlığı sebebiyle görevinden alınan Yusuf Cemil Efendi'nin yerine 2500 kuruş maaşla ve ilk defa kaymakamlık görevi ile olarak tayin edilmiştir (İ. DH, 1165/91077; DH. MKT, 1684/4; DH. SAİD d, 4/760, Ayrıca bkz, Sağlam, 2013, s. 44). Ancak, Hüseyin Rüşdü Efendi'nin idari yetersizliği dolayısıyla kazanın düzeni ve asâyişi bozulmuştur. Ahâlinin şikâyetleri dolayısıyla hakkında tahkikat açılmıştır (Tahkikat evrakı için bkz. ŞD, 1879/20) Sonuçta suçsuzluğuna dair kanaat oluşmuş (BEO, 97/7252) ise de vilayetin talebi üzerine 12 Ekim 1891 tarihinde görevinden azledilmiştir ve bu tarihten itibaren iki yıl kadar açıkta kalmıştır (DH. SAİD d, 4/760, DH. MKT, 2032-46, Sağlam, 2013, s. 44).

bu şekilde yok etmeğe çalışıyordu. Ayrıca, miri malını zimmetine geçirdiği iddiası ile haksız bir şekilde birkaç gün kadar kardeşi Hurşid'i hapsedirmiş idi. Ayrıca bu zat, askeri müfreze ile birlikte bir caninin veya eşkıyanın evini ararcasına Hurşid Bey'in evini basıp tehdit etmişti. Bu sırada Hurşid Bey'in beş yaşındaki kızı dahi kaymakamın zulmüne uğramış, psikolojisi bozularak hastalanmıştı. Evde bulunan eşya, at, sığırlar ve küçükbaş hayvanlara resmi olarak el koymuştu. Hurşid Bey'in sorgulanması sonuçlanmadan ve muhâkeme sonucu kesinleşmeden, gasp etmiş olduğu varlıklarını değerinin çok altında, kanunlara ve teamüle aykırı olarak sattırmıştı. Buradan elde edilen parayı, Hurşid Bey'in zimmetindeki miri borcunun karşılığı olarak mahsup ettirmişti. Yukarıdaki olaylar nedeni ile liva mutasarrıfı ve kaymakam hakkında acilen bazı önlemler alınmalı idi (ŞD, 1879/20-5; Demir, 2011, s. 36, 37; Sağlam 2013, s. 46).

Kaymakam Hüseyin Rüşdü Efendi'ye göre, "önceki idare zamanında hükümet işlerine müdahale etmeye alışmış olan Hurşid Bey ve benzeri mahalli beyler, gariban halktan topladıkları vergileri hazineye teslim etmiyor, bu geliri zimmetlerine geçiriyorlardı. Topladıkları ancak devlete teslim etmedikleri vergi borçlarını, halkın üzerinde ve onları borçlu göstermek suretiyle yeniden fakir halka yüklüyorlardı. Göreve geldikten sonra bu haksızlıklara son vermiş idi. Bu durum dolayısıyla kendisine gücenen birkaç köy muhtarı, öşür vergilerini tenzil ettirecekleri vaadiyle masum halkı kandırarak şikâyetlerine ortak etmişlerdi. Diğer taraftan, Kaza İdare Heyeti tarafından livadan gönderilen memurun nezaretiyle öşür ihalesi yapıldığı halde, şikâyet telgrafında sadece kendisinin suçlanması haksızlık teşkil etmekte idi. İdare heyetinin vazifeleri arasında olan öşür ihalesindeki sorunlar, ayrıca heyetten sorulmalı ve müzayedeye evrakı da tetkik olunmalı idi (ŞD, 1879/20-8, 1879/20-9; Sağlam, 2013, s. 49). Tahkikat nihayetinde Hüseyin Rüşdü Efendi'nin suçsuzluğu sabit görülmüş, fakat aynı yerde devamı da doğru bulunmamıştı Bu nedenle 13 Temmuz 1893 tarihinde ve 2500 kuruş maaş ile Osman Nafiz Bey'den boşalan Bitlis Vilayeti Mutki Kazası kaymakamlığına tayini gerçekleşmiş idi (DH. MKT, 66-4; İ. DH. 1305; DH. SAİD d, 4/760; Sağlam, 2013, s. 54).

Sonuç

Osmanlı öncesinden sonrasına Çapakçur bölgesinde nüfuz sahibi olan İsfahan Bey ailesinin mensupları, yüzyıllar boyunca bu bölgenin idareci sınıfını oluşturmuşlar idi. 18. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş ve 19. yüzyılın son çeyreğinde vefat etmiş olan Sincar oğlu Süleyman Bey, bu ailenin mensup idi. Merkezî idarenin etkili olamaması nedeni ile bu sırada Taşra idaresinde bi-

raz disiplinsizlik söz konusu idi. Süleyman Bey, Tanzimat döneminin tipik bir taşra idarecisi olmuştu. 1830'lu yıllardan itibaren Çapakçur Kazası yanında bölgedeki başka kazalarda müdürlük yapmış olan Süleyman Bey, mevcut durumdan istifade ile dediğim dedik bir idareci olarak ortaya çıkmış idi. Bu vesile ile karıştıları olduğu gibi yakınında pek çok kimse toplanmıştı. Kaza müdürlüğü yanında İsfahan Bey Vakfı ve Şeyh Berekât Vakfı'nın mütevelliliğini yürütmüştü. Onun adı, görevleri sırasında ve sonrasında pek çok haksızlığa ve yolsuzluğa karışmıştı. Yakınları ve adamları da aynı nedenlerle çekinilen kişiler olmuşlardı. Adının zulüm ve haksızlıkla anılması ve bu nedenlerle hakkında davalar açılmış olmasına binaen, mahallin valisince 1863 yılında görevden alınmış ve yakınları ile birlikte Diyarbakır'da muhâkeme edilmiş idi. Devlet malını zimmetine geçirmiş olması ve diğer suçları sabit görülmesi dolayısıyla iki yıl vazifeden men edilmiş ve bir yıl süre ile Harput'ta sürgün kalmıştı. Bu süreçte ailesi de bazı sıkıntılar yaşamıştı. Görevleri sırasında ve sonrasında, kendisi, kardeşi ve oğulları başta olmak üzere, haklarında pek çok kişi tarafından şikâyetler yapılmış ve davalar açılmıştı. Delil yetersizliği nedeniyle bu davaların bir kısmından temyize çıkmışlardı. Ancak kaza müdürlüğü sırasında ve özellikle müdürlükten alındıktan sonra yapılan başvuruların pek çoğunda tazminat ödemeye mahkûm edilmişlerdi. Hatta öyle ki, 19. yüzyılın ikinci yarısında Çapakçur'dan, Diyarbakır (Âmid) Mahkemesine verilmiş şikâyet dilekçeleri arasında en fazla adı geçen kimse Süleyman bin Sincar Bey olmuştu. Süleyman Bey ile ilgili şikâyet dilekçelerinde onun ve yakınlarının ahaliye baskı yapma, malına el koyma, zorla çalıştırma, gasp, öldürme, sürgün, hapis, rüşvet, mahkeme kararlarını etkileme, fazladan vergi alma gibi pek çok haksızlığından söz edilmişti. Hükmünün geçmediği durumlarda mahkeme yoluyla işlerini halletmeye yönelmişti. Aktif görevde olmadığı zamanlarda kendisi ve yakınlarınca aynı faaliyetlere devam edilmişti. Özellikle kardeşi ve oğulları, onun ölümünden sonra benzeri girişimleri ile ahaliye rahatsızlık vermeye devam etmişlerdi. Pek tabii, bu olaylar sırasında kendilerinin haklı olduğu durumlar da görülmüştü.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

1.1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

1.1.1. Belge Tasnifleri

A. MKT. DV, 192/78.

A. MKT. MVL, 59/77.

A. MKT. NZD, 105/64.

A. MKT. UM, 76/14, 148/23

BEO, 97/7252, 4062/304640.

DH. MKT, 66-4, 701/4, 1684/4, 2032-46.

İ. DH, 283/17797, 293/18452.

İ. MVL, 230/7955.

İ.DH 1165/91077, 1305.

MF. MKT, 1154/29, 48; 1162/69.

ML. EEM, 962/31, 1005/11.

MVL, 201/36, 261/36, 265/22, 471/35, 471/71, 480/141, 484/48, 698/29, 600/72, 677/55, 694/12, 698/29, 711/58, 711/86, 717/37.

ŞD, 1879/20-5-8-9.

1.1.2. Defter Tasnifleri

A. {DVNS *MHM. d*, 1, 2.

DH. SAİD *d*, 4/760.

EV. d, 12663, 19407, 14888.

NFS. d, 27664.

1.2. Meşihat Diyarbekir (Amid) Şeriye Sicili Defterleri (MŞH. DŞSD.), 3691-106, 3691-1002a, 3691-1002b, 3695-35, 3695-38, 3695-39, 3695-55, 3695-86a-b, 3695-100, 3695-102/103, 3704-42, 3704-43, 3704-64, 3704-92, 3713-11, 3713-27a, 3713-27b, 3713-42, 3713-46a, 3713-46b, 3713-59, 3748-89, 3803-7.

1.3. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA), Tahrir Defteri (TD), 309.

1.4. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *EV. d*, 582, 582/2, s. 528, sıra 404.

2. Araştırma İnceleme Kaynakları

ATALAY, Talip (2007). "Diyar-ı Bekir Vilayeti Gazetesi'nde Çapakçur ve Genç", *I. Bingöl Sempozyumu 10-11 Haziran 2006*, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Birinci Basım, Ankara.

BAŞ, Yaşar, "Çapakçur (Bingöl) İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 24, Bingöl, 2022, s. 342-363.

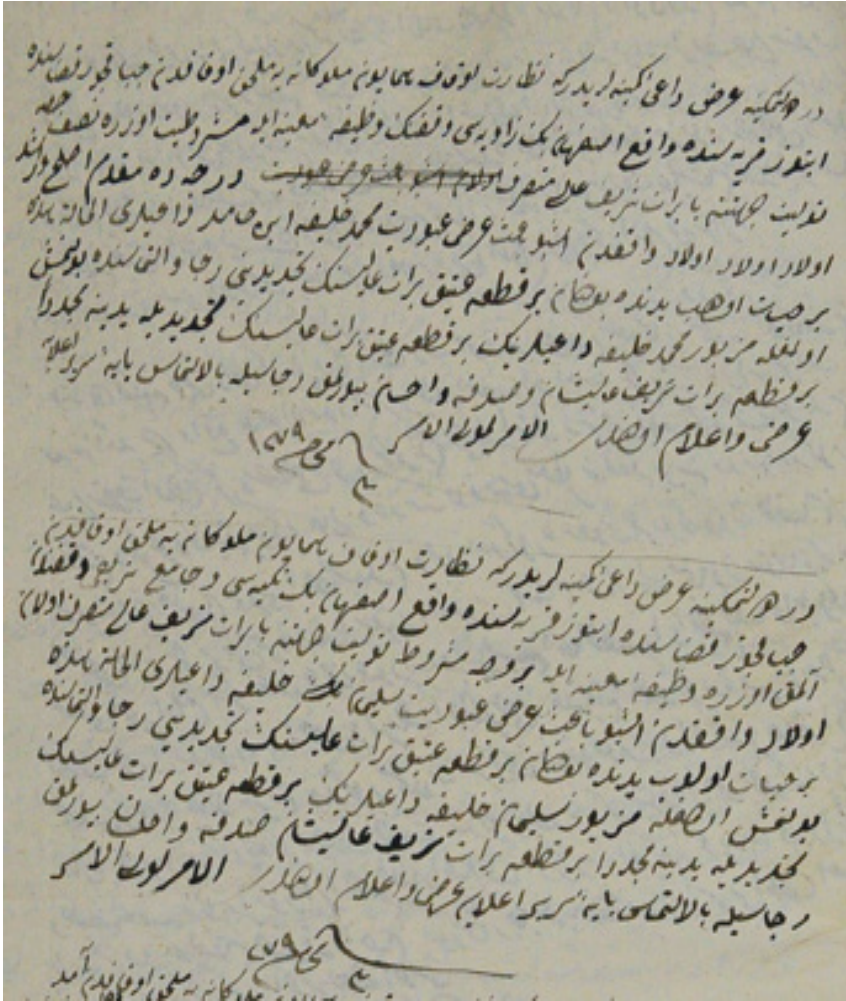
ÇAPAK, Halis (2021). *Diyarbekir (Âmid) Şer'iyye Sicillerine Göre Çapakçur Sancağı (H. 1065-1300)*, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi], Bingöl.

DEMİR, Abdullah (2014). "Belgelerle İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 3, İkinci Basım, s. 39-50.

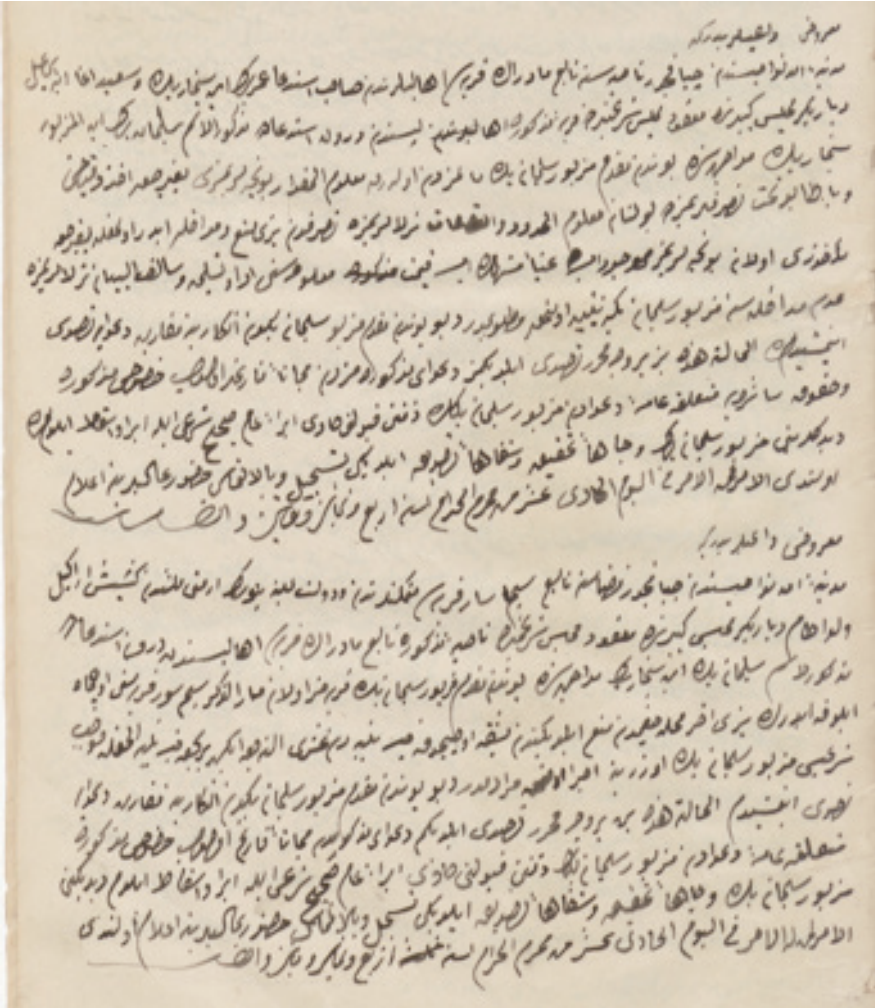
DEMİR, Abdullah (2011). "18 ve 19.Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı", *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*, Bingöl Belediyesi Yayınları, s. 27-42.

İNALCIK, Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten*, XXVIII/112, Ekim 1964, s. 623-690.

- SAĞLAM, Nevzat (2011). "Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Rüşdü Efendi Hakkındaki Şikâyetler ve yapılan Tahkikat", *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*, Bingöl Belediyesi Yayınları, s. 43-84.
- SÖYLEMEZ, M. Mahfuz & Demir, Abdullah (2010). *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskan*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 3, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı.
- ŞEREFHAN BİTLİSİ (2013). *Şerefname*, C. I, Farsçadan Çeviren. Abdullah Yeğın, Nûbihar, Birinci Baskı.
- TORUN, Sadık Fatih, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Taşra İdaresi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl. 11, Sayı XXXIV, Haziran 2018, s. 421-451.
- TORUN, Fatih Sadık, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yakınçağ Tarihi), Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.
- MŞH. ŞSC. D. 3695-86b.
- MŞH. ŞSC. D. 3695-35.
- MŞH. ŞSC. D. 3695-55.
- MŞH. ŞSC. D. 3691-1002a.

Belge 1. Muhammed Bey ve Süleyman Bey'in İsfahan Bey Tekyesi ve Camii Vakfı mütevelliliğine dair beratlarının yenilenmesi talebine dair iki ilâm MŞH. DŞSD. 3691-86a-b).

Belge. 2. Sincar Bey'in oğlu Süleyman Bey'in, tarlalarından men ederek yoncalarına el koyduğuna dair Madrak Köyü ahalisinden Süleyman Bey'in kardeşi Ömer Bey ile İsmail oğlu Said Ağa'nın şikayetleri (MŞH. DŞSD. 3691-1002a).

Belge. 3. Madrak Köyü ahalisinden Sincar Bey'in oğlu Süleyman Bey'in Sinsor Köyü'nü üç ay boyunca abluka altına aldığına ve fazladan öşür aldığına dair aynı köyde mukim Ermeni Keşiş Etam oğlu Erakil'in şikâyeti (MŞH. DŞSD. 3691-1002b).